

ТЕНДЕНЦІ ЗМІН ШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ НАСЛІДОК МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Т. С. Марусяк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000
tetyana.marusyak@lnu.edu.ua,*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2699-3154>

О. С. Химович

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000,
oksana.khymovych@lnu.edu.ua,*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9511-3435>

О. О. Козаченко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
olha.kozachenko@lnu.edu.ua,*

<https://orcid.org/0009-0001-4745-5374>

Актуальність статті зумовлена зростанням значення міграції українців як в межах держави, так і закордон. Основною причиною масового вимушеного переселення громадян стали значні соціальні та економічні небезпеки, пов'язані із війною, що загрожували життю та здоров'ю, фінансовій спроможності через активні бойові дії. Переміщення сімей викликало потребу пошуку шляхів продовження освітнього процесу для дітей, незалежно від місця їх перебування (в більш безпечному регіоні України чи закордоном). Отримання знань дітьми продовжує набувати нових форм та вимагає трансформації навиків від них, їхніх педагогів та батьків. Метою даної розвідки є окреслення основних тенденцій змін (трансформаційних процесів) у шкільній освіті, зокрема широкого розповсюдження дистанційної та сімейної форми навчання як наслідків вимушеної міграції в сучасних умовах. Для розкриття теми дослідження використано теоретичні напрацювання українських авторів та авторів з інших країн, а також дані емпіричних соціологічних досліджень, що дає можливість методологічної розробки та окреслення методичних перспектив даної теми. У ході дослідження визначено ключові фактори міграції в контексті соціокультурної сфери та вплив їх на освітні процеси у сучасних українських реаліях. Проаналізовано тенденції освітньої сфери, які можуть призвести до посилення еміграційних настроїв. Ця стаття може бути корисною в процесі вивчення аспектів міграції в Україні як сама по собі, так і як основа для розвитку подальших досліджень у цій сфері.

Ключові слова: міграція, війна, демографія України, освіта як соціальний інститут, сімейна форма освіти, дистанційне навчання.

Сучасна система освіти перебуває в процесі реформування та трансформації, оскільки через свою консервативність існуюча модель не здатна задовольнити всі потреби суспільства, що швидко змінюється. Велика кількість постійно оновлюваної інформації, потреба в мобільності та адаптивності вимагають від тих, хто навчається, самостійності, вміння раціонально організувати свій час, виділяти головне, обробляти й аналізувати масиви даних для пошуку практичних рішень проблем, а також певних навичок, які називаються «м'якими». Все це потребує впровадження нових освітніх форм і технологій, які сприятимуть підвищенню якості освіти в цілому. Крім того, поширення глобальної пандемії у 2020 році та повномасштабне воєнне вторгнення росії у лютому 2022 року призвели до нових викликів, які необхідно негайно вирішувати. Шкільні та вищі навчальні заклади (ВНЗ) були змушені в стислі терміни адаптуватися до ситуації, що склалася, і впроваджувати нові освітні технології для досягнення безперервності навчального процесу. Так, зокрема, дистанційне навчання стало новою реальністю для всіх школярів, студентів та вчителів. Примітно, що ця форма є нормою для більшості університетів інших країн, але в Україні вона до цих подій не набула широкого поширення (Єрмакова, 2015; Онищенко, 2020). Окрім цього, у шкільній системі активно вкорінюється сімейна (домашня) форма одержання знань, про яку детальніше йтиметься далі.

Однією з ключових проблем для вивчення, в тому числі у соціологічному контексті стає якість освіти, а саме методологічне розуміння цього поняття, рівень задоволеності соціальних груп, здатність освіти відповідати запитам учасників.

Якість освіти акумулює низку характеристик: педагогічний склад, програми та методики, результати навчання, інфраструктура, матеріально-технічне забезпечення. Згідно з опитуванням Центру Разумкова та Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва у липні 2020 року, більшість українців оцінили якість шкільної освіти в Україні як середню (44,5%), ще 10% — як позитивну. Третина громадян вважає її дуже низькою (11%) або досить низькою (22%). Водночас більшість українців погоджуються з важливістю підвищення якості середньої освіти в Україні. 34% респондентів вважають це одним із пріоритетних питань, ще 48% – відзначили важливість цієї проблеми, але вважають, що перед Україною стоять більш серйозні виклики [5].

На державному рівні, зокрема на урядовому порталі, заявляють, що сьогодні українська освіта не відповідає ні сучасним потребам особистості та суспільства, ні потребам економіки, ні світовим тенденціям. Тому розпочато системну трансформацію освітньої сфери. У школі основними напрямками змін є розвиток компетентностей XXI століття (загальнокультурна та екологічна компетентність, підприємливість та інноваційність, критичне та системне мислення, креативність, ініціативність, уміння конструктивно керувати емоціями), у професійно-технічній освіті – залучення роботодавців та збільшення частки стажування в освітньому процесі, у вищій освіті – підвищення якості, забезпечення академічної доброчесності.

Окрім цього, події останніх років актуалізують питання якості освіти та необхідності трансформації системи в умовах зростання міграції населення,

зокрема жінок та дітей шкільного віку. За даними Міністерства освіти і науки України, станом на 12.09.2022 за кордоном перебувало 488 045 дітей шкільного віку, а станом на 1 вересня їх було 492 077. За даними Європейського союзу (статистика надходить із 26 країн ЄС), станом на 4 жовтня 2022 року до шкільних систем країн ЄС інтегровано 517 123 українських дітей. До цієї статистики не входять дані з Великої Британії, США, Канади та інших країн, до яких масово виїздили українці, а також дані з росії та білорусі, куди депортували наших громадян [9].

Соціальні аспекти функціонування освіти розглядаються в працях класиків соціології (Е. Дюркгейм, М. Вебер, Т. Парсонс, та ін.) та сучасних українських дослідників та дослідників з інших країн (І. Нечитайло, Т. Єрмакова, Є. Астахова, С. Щудло, Г. Козловська, Л.М. Хижняк та К.В. Хижняк, Сокурянська Л.Г.)

Метою дослідження є окреслення основних тенденцій змін (трансформаційних процесів) у шкільній освіті, зокрема широкого розповсюдження дистанційної та сімейної форми навчання як наслідків вимушеної міграції в сучасних умовах.

Міграційні процеси в незалежній Україні

Після проголошення незалежності кількість емігрантів в Україні різко зросла. Причинами цього стали руйнація залізної завіси, створення відповідної законодавчої бази, суттєве спрощення механізму оформлення проїзних документів, падіння рівня життя внаслідок економічної кризи. Після непередуманих реформ на початку 90-х рр. XX століття більша частина населення країни опинилася за межею бідності. Зростання безробіття, мізерні зарплати та затримки з їх виплатами, відсутність перспектив професійного зростання, економічна нестабільність, незахищеність громадян служили і залишаються підставою для потужної міграції. Сьогодні ця проблема набула якісно іншого характеру. Оскільки війна внесла значні корективи в життєві траєкторії українців та й не тільки. Відтак директорка Інституту демографії та соціальних досліджень ім. Птухи НАН України академік Елла Лібанова повідомила в ефірі інформаційного телемарафону, що якщо війна триватиме два роки, з України за кордон назавжди виїдуть до 5 млн громадян [12]. Варто одразу значити, що легально територію України можуть покинути жінки, громадяни пенсійного віку та неповнолітні діти, оскільки чоловікам у віці від 18 до 59 років заборонено перетинати кордон. Що однозначно, на наш погляд матиме вплив на структуру населення, як наслідок впливатиме на економіку, освіту та інші не менш важливі сфери життя. Оскільки, якщо думати на перспективу, то незворотня міграція, на думку Е. Лібанової, то до України не повернуться саме молоді жінки та діти.

Згідно з даними ООН, після початку повномасштабного вторгнення росії з України батьки вивезли 1,8 мільйона дітей [8]. Найбільше виїхало в Польщу — 1,1 мільйон дітей, а також в інші наближені до України країни: Молдову, Румунію, Чехію, Словаччину та Угорщину. Наразі немає достовірних даних щодо того, скільки учнів, студентів освітян виїхали за кордон. За словами міністра освіти і науки Сергія Шкарлета, Україну вимушено залишили 672 тисячі учнів та 26

тисяч вчителів. Кількість студентів, які виїхали, досі залишається невідомою [9].

Дослідниця Я. Корчинська також відносить трудову міграцію до економічної [13]. Це будь-яке переміщення людей, метою якого є поліпшення матеріальних умов свого існування. Економічна міграція включає більшість міграцій у сучасному світі. Економічний детермінізм у поясненні першопричин будь-якої трудової міграції надто звужує розуміння складних міграційних процесів. Треба також враховувати роль різноманітних соціокультурних факторів, зокрема національних стереотипів, упереджень та війни. Проте міграція в умовах війни наразі залишається абсолютно новим явищем, за яким ми тільки спостерігаємо та розпочали вивчення.

Трудова міграція – це один із видів міграції, що здійснюється особою з метою працевлаштування (позитивне міграційне ставлення до праці) та може бути постійним або тимчасовим. Включаючись у процес виробництва матеріальних благ і платних послуг, будучи носіями розумових здібностей, знань і навичок, набутих освітою та практичним досвідом тощо, такі особи стають важливими факторами зміни ринку праці, а отже, впливають на економічний і соціальний розвиток. Для кожної з держав, у тому числі й для України, скорочення в структурі частки працездатного населення негативно впливає на соціально-економічний розвиток. Проте трудова міграція не тільки допомагає подолати економічну кризу, а й дає певний поштовх для подальшого розвитку країни. Справжні масштаби трудової міграції залишаються невідомими, різні експерти говорять про різні цифри як ми могли прочитати вище. Так, тривалий час через відсутність статистики різні фальсифікатори та політики називали цифру від 5 до 7 мільйонів, потім приблизно з 2009 по 2013 роки цифра коливалася від 3 до 4 мільйонів. В останні роки рівень бідності в Україні залишався загрозливим, всупереч очікуванням економічних змін, в умовах війни він може сягнути абсолютно нових вражаючих масштабів.

Трудова міграція як фактор розвитку освітніх процесів

Наступним кроком у роботі є розгляд міграції як одного з факторів впливу на освітні процеси. Процеси міграції, зокрема й трудової на території України не завжди мали однакову інтенсивність і характер. Сьогодні українські дослідники міграційних процесів в Україні виділяють чотири хвилі: перша хвиля – кінець XIX – початок XX ст., друга – під час Першої світової війни (так звана «трудова»), третя – між дві світові війни (переважно політичні), четверта – після Другої світової війни (політичні, переміщені особи). Розпад Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) призвів до четвертої хвилі міграції з України, яка триває досі. На початку 90-х років XX століття відбулися суттєві зміни, зокрема, в інтенсивності, спрямованості та характері зовнішньої міграції населення України. Заслугує на увагу праця таких українських істориків, як С. Качараба та М. Рожик [6], які зазначали, що «основним джерелом української імміграції в Західній Європі та Америці були вихідці із Західної України, які змушені були залишити батьківщину у рр. кінець XIX – початок XX століття...».

Дистанційне навчання як нова реальність української освіти

Здатність освіти ефективно виконувати свої соціальні функції можлива лише за умови відповідності суспільним інтересам і потребам. Дюркгейм (1996) у своїх працях висунув положення про залежність освіти від конкретно-історичних умов суспільного розвитку; соціально-економічні зміни в суспільстві мають наслідком зміни в освіті, а метою освіти є розвиток фізичних, інтелектуальних і моральних якостей особистості, яких вимагає від неї суспільство. Освіта як соціальний інститут — це стійка форма організації соціального життя і спільної діяльності індивідів, що включає сукупність індивідів та інститутів, наділених владними та матеріальними ресурсами (на основі певних норм, правил і принципів) для реалізації соціальних функцій і ролей, управління та соціального контролю в процесі навчання, виховання, розвитку, соціалізації особистості з наступним оволодінням нею професією, спеціальністю, кваліфікацією [3].

В умовах сьогодення актуальною є *проблема запровадження дистанційної освіти, онлайн-освіти, електронної освіти* в сучасному українському суспільстві, яка широко обговорюється в ЗМІ, політиці, соціальних мережах, науковому дискурсі. Дистанційне навчання має свої переваги та недоліки. До позитивних сторін можна віднести:

- зручність і мобільність для учасників (навчання в будь-який час, у зручному місці, без витрат на проїзд);
- гнучкість та індивідуальний підхід (можливість коригувати навчальний процес – навчання з урахуванням особливостей студента або групи);
- економічна ефективність;
- іноваційність (можливість впровадження нових педагогічних методик і технологій, модернізація всього процесу).

Серед негативних моментів можна виділити:

- потреба в постійному доступі до мережі Інтернет;
- труднощі спілкування учня та вчителя;
- необхідність залучення батьків учнів до організації навчально-виховного процесу;
- відсутність живого спілкування всередині групи, що ускладнює організацію групової роботи;
- необхідність навчання вчителів використанню інформаційних технологій;
- недостатній контроль засвоєння знань.

Значне обмеження безпосередньої соціальної взаємодії, її перенесення у віртуальний світ, що протягом останніх десятиліть набуває все більшого поширення, в тому числі завдяки впровадженню освітніх практик у форматі онлайн, призведе і вже призводить до суттєвих змін у процесах соціалізації особистості, перш за все молоді. Перебуваючи з раннього дитинства в інтернет-просторі, сучасна молода людина, соціалізуючись у ньому, набуває ідентичності Homo Retis, тобто людини мережевої [10].

Варто говорити про певні інституційні, соціокультурні, особистісні бар'єри, які гальмують впровадження повноцінного дистанційного навчання в Україні. До таких чинників можна віднести недосконалість законодавства у цій сфері, певні суспільні стереотипи та норми у сфері освіти, небажання педагогів грати нову роль у віртуальному середовищі, що потребує не лише знання предмету, а й володіння інформацією та комунікаційні технології. Тобто перехід на нові форми навчання (зокрема дистанційну) потребує перебудови системи підготовки педагогічних кадрів, модернізації матеріально-технічної бази закладів, перегляду методики організації навчального процесу в цілому (на макро- та мікрорівні). рівні). Попит на дистанційну освіту в сучасному суспільстві виник із запровадження карантину.

Одним із важливих аспектів дистанційного навчання, що робить його ефективним, є високий рівень мотивації як з боку викладачів, так і з боку тих, хто навчається. Під час карантину учасники освітнього процесу практично не були готові проводити заняття дистанційно, що, ймовірно, вплинуло на якість освіти в цілому. З'ясування труднощів, що виникли, рівня мотивації та задоволеності може бути одним із напрямів емпіричних соціологічних досліджень у цій сфері. Сайт zn.ua містить дані опитування з посиланням на Освітнє агентство Києва, яке проводилося серед столичних школярів, їхніх батьків та вчителів (34 тис. респондентів) шляхом електронного анкетування у два етапи: на початку квітня та в перший тиждень травня 2020 року. Виявлено, що основною проблемою дистанційного навчання є неможливість зрозуміти якість навчального матеріалу. Про це заявили 48% батьків і 46% учнів. Більш того, на другому етапі дослідження кількість таких респондентів зросла майже на 20%. Половина опитаних вчителів вважають головною складністю дистанційного навчання неможливість контролювати, як учні засвоюють матеріал. Водночас 18% вчителів скаржилися, що не можуть визначити рівень успішності своїх учнів. Проблемами для вчителів також були технічні проблеми (38%), спілкування зі студентами (41%), відсутність досвіду дистанційного навчання (37%) [7].

Подальше продовження шкільного процесу онлайн викликало значний резонанс у соціальних мережах та ЗМІ; зіткнення різних точок зору породжувало конфлікти та посилювало соціальну напругу серед населення. Очевидно, що сучасні умови воєнного стану не дозволяють повністю відмовитись від дистанційного навчання навіть у відносно безпечних регіонах України. Відповідно трансформація навчального процесу призводить до впровадження змішаного навчання, тобто поєднання аудиторного та дистанційного навчання. Важливим є комплексний підхід (у тому числі за участю громадськості, експертів, соціологів), оскільки остаточний перехід до такої концепції в освіті означатиме трансформацію всіх її складових як соціального інституту (акторів та їхніх ролей; соціальних норм, що регулюють їх поведінка, функції).

Сімейна освіта

Законодавство України пропонує різні форми навчання, які набувають актуальності лише в умовах війни, адже для багатьох ключовою ціллю стає безпека, особливо дітей. Це зумовлено потоками зовнішньої та внутрішньої міграції людей, які змушені шукати безпечних умов перебування, при цьому втрачаючи можливість бути залученими до очного чи змішаного навчального процесу. Зокрема одним із варіантів отримання формальної освіти школярами стає *сімейна форма навчання або хоумскулінг* (від англ. homeschooling – домашня освіта).

Проблематиці сімейної освіти присвячені публікації Ахновської І.О., яка аналізує сучасні тенденції розвитку освітніх послуг на ринку сімейної освіти в Україні [1]. Вихристенко Ж. зазначає, що усвідомлюючи, що освіта досить складний процес, у якому батьки можуть відігравати активну і значиму роль, все більше сімей готові взяти на себе відповідальність за навчання своїх дітей [2]. У соціології дана тематика є недостатньо дослідженою, проте, на нашу думку актуальною.

Згідно із Законом України «Про освіту» сімейна (домашня) форма здобуття освіти - це спосіб організації освітнього процесу дітей самостійно їхніми батьками для здобуття формальної (дошкільної, повної загальної середньої) та/або неформальної освіти. Відповідальність за здобуття освіти дітьми на рівні не нижче стандартів освіти несуть батьки. Оцінювання результатів навчання та присудження освітніх кваліфікацій здійснюються відповідно до законодавства [4].

Фактично батьки можуть самостійно опрацювати матеріали із дитиною із залученням методичних матеріалів, відео-уроків або залучити фахівців (репетиторів, тьюторів). На перший план тут виходять самоорганізація та самоконтроль, вміння раціонально планувати час та ресурси, автономність та головне індивідуальний підхід. Проте, особливістю сімейної освіти є те, що дитина прикріплена до конкретної школи, класу, вчителя. Батьки на початку року можуть написати заяву та оформити за бажанням дитину на сімейну форму навчання. Оцінювання знань проводиться вчителями в кінці семестру за допомогою опитувань, контрольних робіт тощо.

Сімейна освіта стала цьогоріч своєрідною альтернативою для багатьох сімей, які не мали змоги чи бажання через побоювання відвідувати навчальний заклад, зокрема і у відносно безпечних регіонах, таких як Львівщина. Також ті, хто перебувають за кордоном можуть не втрачати можливості отримати документ про освіту в Україні.

Завданням соціологів є комплексне вивчення процесу впровадження такої форми навчання у загальній освіті, розробка методик емпіричного вимірювання залученості та задоволеності усіх учасників навчального процесу (від організаційно-адміністративного компоненту до педагогічного та учнівського), а також окреслення основних загроз та можливостей (перспектив) пов'язаних із соціальними аспектами функціонування інституту освіти в умовах сучасної України.

До основних **переваг** сімейної освіти ми можемо віднести:

- навчання за індивідуальним графіком;
- незалежність від місця проживання / перебування й стану здоров'я;
- можливість отримати навички самоорганізації та тайм-менеджменту;
- врахування особливостей індивідуального розвитку дитини, її особистісних характеристик, можливостей засвоєння матеріалу;
- тісна взаємодія з батьками;
- можливість вивчати матеріал у креативному, інтерактивному форматі із залученням інтернет ресурсів;
- безпечний та комфортний простір;
- відсутність булінгу та емоційного дискомфорту, пов'язаного з перебуванням у колективі.

Проте, якщо ми говоримо про формування особистості у соціальному контексті, то важливими є **низка недоліків**, що можуть стати на заваді успішної соціалізації дитини:

- обмежене спілкування з однолітками, що може негативно вплинути на формування ідентичності та комунікативних навичок;
- значна частина часу проведена за комп'ютером;
- недостатні педагогічні компетенції батьків, невміння пояснити навчальний матеріал та оцінити успішність дитини;
- відсутня можливість командної роботи та взаємодії у колективі.

Розвиток хоумскуліngu в контексті трансформації інституту освіти тягне за собою нові виклики, зокрема необхідність установ чи організацій, які б допомогли батькам ефективно здійснювати навчання дітей. Можна навести приклад навчально-консультаційного центру домашньої (сімейної) і альтернативної освіти «Веліцей», який здійснює освітню діяльність вже десять років, а також методичний, навчально-консультаційний, психолого-педагогічний супровід батьків. Ключовою проблемою, яка потребуватиме подальших досліджень звісно є якість сімейної форми освіти. Вирішенням її може стати покращення законодавчих і організаційних умов, розробка ефективних критеріїв контролю успішності засвоєних учнями знань, підготовка батьків до нової соціальної ролі вчителя.

Висновки. Отож, широкомасштабне вторгнення росії в Україну, що мало наслідком значні темпи вимушеної міграції, особливо жінок і дітей, вплинуло на усі соціальні сфери, зокрема освіту. Навчальні заклади змушені були у стислі терміни адаптуватись до ситуації, що склалась та впроваджувати нові освітні технології для реалізації неперервності навчального процесу. Значного поширення набули дистанційна та сімейна форми навчання, переваги та недоліки яких нами було окреслено у статті. Варто зазначити, що навіть в умовах воєнного стану однією з найактуальніших, на нашу думку, соціальних вимог до усієї системи є якість освіти. Методологічне та методичне вивчення способів її забезпечення,

ступінь задоволеності потреб соціальних суб'єктів, залучених до навчального процесу, розробка шляхів оптимізації різних форм одержання знань залишається актуальними завданнями подальших соціологічних пошуків.

Використані джерела та література:

1. Ахновська І. О. Сучасні тенденції розвитку освітніх послуг на ринку сімейної освіти України. Теоретичні та прикладні питання економіки. 2018. Вип. 1, С.131-139.

2. Вихрестенко Ж. Домашня (сімейна) освіта як альтернативна форма загальної середньої освіти. Народна освіта. 2015. № 1 (25)

3. Єрмакова Т. Г. Теоретико-методологічні аспекти дослідження освіти в соціології. *Грані*. 2015. №12(1). С.96-99.

4. Закон України «Про освіту» від 5.09.2017 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

5. Дані дослідження, проведеного службою Центру Разумкова і Фондом Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/osvita-i-pandemiya-shcho-ukraintsi-dumayut-pro-distsantsiynе-navchannya-ta-yak-otsinyuyut-zno> (дата звернення 7.08.2020)

6. Качараба С., Рожик М. Українська еміграція. Еміграційний рух зі Східної Галичини та Північної Буковини у 1890-1914 рр. Львів: АТ “Рівненська друкарня”, 1995. — 122 с.

7. Онищенко О. За дверима «дистанційки». URL: - https://zn.ua/ukr/EDUCATION/za-dverima-distanciyki-347954_.html (дата звернення 26.06.2020)

8. Освіта українських біженок за кордоном (24 лютого — 20 червня 2022). URL: https://cedos.org.ua/researches/osvita-ukrayinskyh-bizhen_ok-za-kordonom-24-lyutogo-20-cherhvnya/

9. Сайт Міністерства освіти України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news>.

10. Сокурянська Л.Г. Онлайн-освіта як соціальна та індивідуальна проблема. Вісник 2021 С.4-17

11. Урядовий портал: єдиний веб-портал органів виконавчої влади в Україні. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti> (дата звернення: 10.07.2020)

12. Україна може втратити до 5 мільйонів населення за умови тривалості війни до 2 років – академік. URL: <https://www.unian.ua/society/ukrajina-mozhe-vtratiti-do-5-milyoniv-naseleння-za-umovi-trivalosti-viyни-do-2-rokiv-akademik-novini-ukrajini-11882835.html>.

13. Korchynska J. Sezonowe wyjazdy zarobkowe Polakow do Niemiec. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2003. 198 s.

References

1. Akhnovska I. O. (2018) Modern trends in the development of educational services on the family education market of Ukraine. Theoretical and applied issues of economics, 1, 131-139 [in Ukrainian].
2. Vykhestenko Zh. (2015) Home (family) education as an alternative form of general secondary education. Public education, 1 (25) [in Ukrainian].
3. Ermakova, T.G. (2015). Theoretical and methodological aspects of research in sociology. Borders, 12(1), 96-99. [in Ukrainian].
4. Law of Ukraine «On Education» dated September 5, 2017/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
5. Data from the research conducted by the service of the Razumkov Center and the Democratic Initiatives Foundation named after Ilko Kucheriv. URL: <https://dif.org.ua/article/osvita-i-pandemiya-shcho-ukraintsi-dumayut-pro-distantsiynе-navchannya-ta-yak-otsinyuyut-zno> [in Ukrainian].
6. Kacharaba S. Rozhyk M. (1995) Ukrainian emigration. The emigration movement from Eastern Galicia and Northern Bukovyna in 1890-1914. Lviv: JSC «Rivnenska dokratanya», 122 [in Ukrainian].
7. Onishchenko, O. (2020). Behind the door of the distance. https://zn.ua/ukr/EDUCATION/za-dverima-distancyki-347954_.html [in Ukrainian].
8. Education of Ukrainian refugees abroad (February 24 — June 20, 2022). URL: https://cedos.org.ua/researches/osvita-ukrayinskyh-bizhen_ok-za-kordonom-24-lyutogo-20-chervnya/ [in Ukrainian].
9. Website of the Ministry of Education of Ukraine. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news> [in Ukrainian].
10. Sokuryanska L. H. (2021) Online education as a social and individual problem. Bulletin, 4-17 [in Ukrainian].
11. Government portal: the only web portal of executive authorities in Ukraine. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti> [in Ukrainian].
12. Ukraine may lose up to 5 million people if the war lasts up to 2 years - an academician. URL: <https://www.unian.ua/society/ukrajina-mozhe-vtratiti-do-5-milyoniv-naselennya-za-umovi-trivalosti-viyni-do-2-rokiv-akademik-novini-ukrajini-11882835>. Html [in Ukrainian].
13. Korchyńska J. (2003) Seasonal labor migrations of Poles to Germany. Warsaw: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 198 p [in Poland].

TENDENCIES OF SCHOOL EDUCATION CHANGES AS A SOCIAL CONSEQUENCE OF THE MIGRATION PROCESSES IN CONTEMPORARY UKRAINE

T. S. Marusyak

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, Ukraine, 79000,
tetyana.marusyak@lnu.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2699-3154>*

O. S. Khymovych

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, Ukraine, 79000
oksana.khymovych@lnu.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9511-3435>*

O. O. Kozachenko

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, Ukraine, 79000,
olha.kozachenko@lnu.edu.ua,
<https://orcid.org/0009-0001-4745-5374>*

The relevance of this article is due to the growing significance of the migration of Ukrainians both within the state and abroad. The main reason for the massive forced relocation of citizens was the significant social and economic dangers associated with the war, which threatened life and health, financial capacity due to active hostilities. The relocation of families caused the need to find ways to continue the educational process for children, regardless of their location (in a safer region of Ukraine or abroad). The acquisition of knowledge by children continues to take on new forms and requires the transformation of skills from them, their teachers and parents. The purpose of this survey is to outline the main trends of changes (transformational processes) in school education, in particular, the wide spread of distance and family forms of education as a consequence of forced migration in modern conditions. To reveal the topic of the research, the theoretical work of Ukrainian authors and authors from other countries, as well as the data of empirical sociological studies, was used, which makes it possible to develop methodologically and outline the methodological perspectives of this topic. The study identified the key factors of migration in the context of socio-cultural sphere and their impact on educational processes in modern Ukrainian realities. The trends in the educational sphere that can lead to increased emigration sentiments are analyzed. This article can be useful in the process of studying the aspects of migration in Ukraine both in itself and as a basis for the development of further research in this area.

Key words: migration, war, demography of Ukraine, education as a social institution, family form of education, distant learning.

Стаття надійшла до редколегії 12.09.2022

Прийнята до друку 19.10.2022